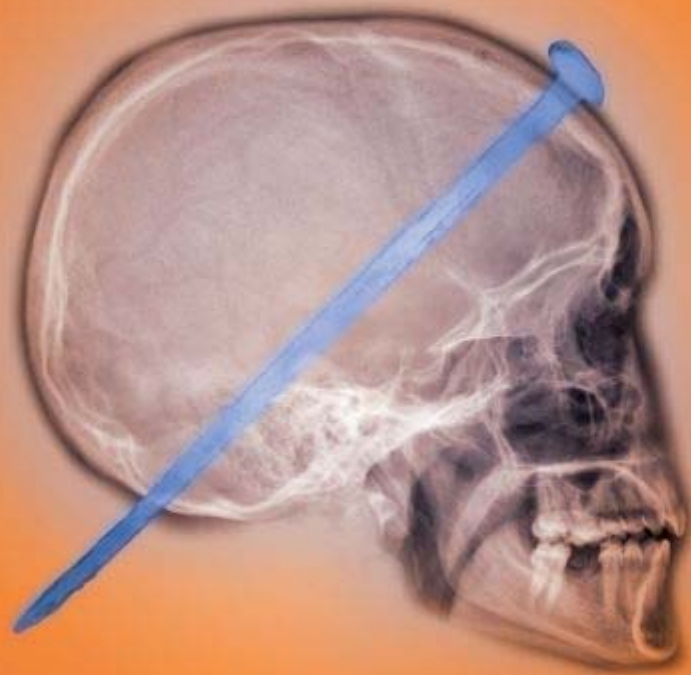


# **CAPS TALLATS**

## **Símbols de poder**



EXPOSICIÓ DE L'1 D'OCTUBRE DE 2015 AL 10 DE GENER DE 2016

**Museu d'Arqueologia de Catalunya**

Passeig de Santa Madrona, 39-41 (Parc de Montjuïc) Barcelona

[www.mac.cat](http://www.mac.cat)

**DOSSIER DE PREMSA**



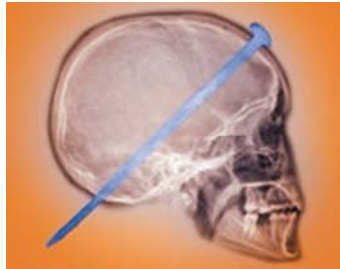
*Els exemples de “caps tallats”, reals o simbòlics, materialitzats en forma d'objectes etnològics, arqueològics i artístics es disseminen en l'espai i el temps: cranis i descarnats, caps reduïts i momificats, escultures, vasos ceràmics, armes i guarniments decorats amb caps humans han perdurat. Són el testimoni d'un costum universal amb profundes arrels.*



## INDEX DE CONTINGUTS

<b>Caps tallats. Símbols de poder</b>	<b>3</b>
<b>Els àmbits de l'exposició</b>	
Identitat i rituals	4
Ullastret Capital dels Indiketes	5
Rituals al voltant de la mort	8
Els caps van al laboratori	11
<b>Crèdits de l'exposició</b>	<b>12</b>

## CAPS TALLATS. SÍMBOLS DE PODER



**Caps tallats. Símbols de poder** és la nova aposta expositiva del Museu d'Arqueologia de Catalunya dedicada al cap trofeu i a la seva significació des de l'antiguitat fins al món contemporani.

La mostra presenta exemples arqueològics i etnogràfics de diversos museus, iconografia artística, audiovisuals i recursos interactius que il·lustren aquest fenomen arreu del món per conèixer les seves arrels i l'àmplia dimensió cultural assolida.

Durant l'edat del ferro, els ibers eren alguns dels pobles que tractaven i exhibien públicament els caps dels seus enemics vençuts, de vegades en companyia de les armes capturades, en tant que trofeus. Aquest costum ritual i la seva posada en escena reafirmaven el poder dels líders.

L'exercici de la violència en les seves múltiples modalitats, és un element recurrent al llarg de la història. La seva existència sovint apareix associada al poder com a forma de sustentació o expansió d'aquest. L'escenificació d'aquesta violència a través, per exemple, de l'exhibició pública de caps tallats, desprèn una forta càrrega simbòlica, encara plenament present en el nostre imaginari col·lectiu.

Les col·leccions ibèriques del Museu d'Arqueologia de Catalunya, úniques en aquest gènere i mai exposades de manera tan àmplia, reben ara el màxim protagonisme. Els anomenats caps enclavats del poblat del Puig Castellar es mostren, alguns per primer cop, juntament amb els descoberts recentment a la ciutat ibèrica d'Ullastret.

Gràcies al minuciós treball d'un equip pluridisciplinari i a l'ús de tècniques de laboratori de darrera generació s'ha pogut realitzar la primera reconstrucció científica del rostre d'un iber, un jove guerrer de finals del segle III aC.

Caps tallats. Símbols de poder tracta d'un concepte universal que ha tornat a l'actualitat de manera impactant tot traspasant les fronteres entre el passat i el present.

---

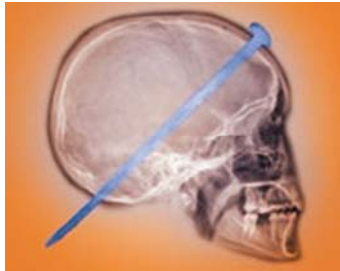
**Caps tallats. Símbols de poder** es pot visitar al Museu d'Arqueologia de Catalunya - Barcelona (Passeig de Santa Madrona, 39. Parc de Montjuïc. Barcelona) de l'1 d'octubre de 2015 al 10 de gener de 2016, de dimarts a dissabte de 9,30 a 19 h, i diumenges i festius de 10,30 a 14,30 h. Dilluns tancat.

Tots els diumenges a les 12.15 hores, el Museu d'Arqueologia de Catalunya ofereix visites guiades a l'exposició i visites teatralitzades un cop al mes. Més informació: Tel. 93 424 65 77 / 93 423 21 49 | [www.mac.cat](http://www.mac.cat)

## ELS ÀMBITS DE L'EXPOSICIÓ

### 0. IDENTITAT I RITUALS

---

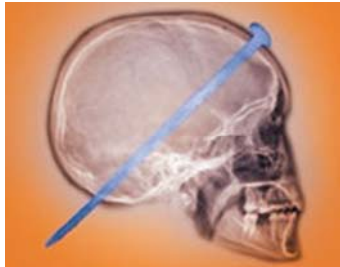


Per a moltes cultures el cap humà concentra l'essència de la persona i d'ençà de la prehistòria, trobem exemples arreu del món de la seva conservació amb finalitats magicoreligioses. El cap de l'ancestre venerat es converteix en relíquia protectora. En canvi, a l'enemic se li talla el cap amb intenció d'apropiar-se de la seva energia vital i d'exhibir-lo amb orgull, ja deshumanitzat, per impressionar l'espectador. Tots dos, en escenaris ben diferents, no deixen de ser mitjans que refermen la identitat del grup al voltant d'una ideologia.

Cal anar més enllà dels ossos per entendre per què s'ha instrumentalitzat el cap humà des de temps immemorials i molt especialment entre els ibers, nucli de l'exposició. Desvetllar la identitat d'aquest poble passa per conèixer-ne els rituals vinculats amb la violència i amb el cap tallat com a símbol de poder

## 1. ULLASTRET CAPITAL DELS INDIKETES

---



Els assentaments ibèrics d'Ullastret (el Puig de sant Andreu i l'Illa d'en Reixac), estan situats a l'actual plana empordanesa i separats tan sols per 400m. Entre els segles VI i II aC constituïen conjuntament una autèntica ciutat, superior a les 15 hectàrees, que exercia la capitalitat de la tribu dels indiketes i desenvolupava el paper de centre polític, econòmic, militar i religiós d'un vast territori. Aquest s'estenia per les actuals comarques de l'Alt i el Baix Empordà, part del Gironès i de la Selva.

La proximitat amb la colònia grega d'Empúries i el control d'una plana agrícola molt rica afavorien l'existència d'una de les majors concentracions de població prerromana de la península ibèrica.

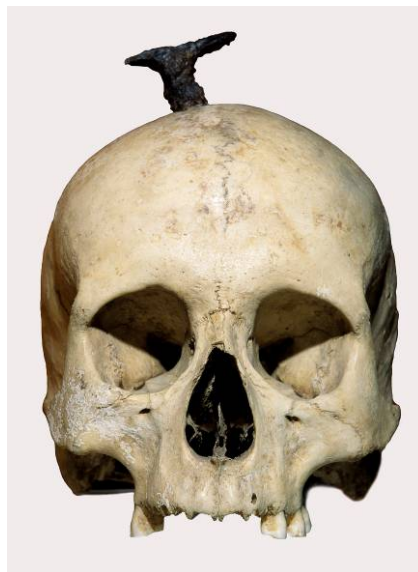
L'any 2012 es van fer intervencions arqueològiques a l'àrea nord-est del Puig de Sant Andreu per verificar dades prèviament obtingudes amb la prospecció geofísica. Les excavacions varen comprovar que el jaciment era més gran del que tradicionalment es pensava i varen documentar un nou tram de carrer, sobre la calçada del qual romanien, disperses, restes cranials humanes en un estat de conservació excepcional.



La presència de restes humanes als jaciments ibèrics d'Ullastret, essencialment caps, es documenta de manera reiterada des de l'inici de les excavacions, l'any 1947. Els estudis antropològics han identificat com a mínim una trentena d'individus adults amb traces de decapitació i altres lesions que són objecte d'un projecte de recerca multidisciplinari.

## Puig Castellar els primers caps enclavats

Les descobertes d'Ullastret tenen un precedent remarcable. La primera troballa de restes humanes ibèriques al nord-est de la Península Ibèrica s'havia produït el 1904, durant les excavacions del poblat laietà del Puig Castellar a Santa Coloma de Gramenet. Ben aviat un dels cranis recuperats va cridar l'atenció perquè estava travessat per un gran clau d'uns 23 cm de llargada. Es va deduir que s'exhibia públicament, clavat a la muralla, prop de la porta del jaciment. Tot el conjunt es reestudia ara per conèixer millor la seva significació.



El jaciment era un dels principals poblats fortificats dels laietans, els ibers situats entre els rius Llobregat i Tordera. Gràcies a una posició privilegiada, a la serralada de Marina, controlava visualment la desembocadura del riu Besòs, el pla de Barcelona i part de les actuals comarques del Maresme i el Vallès. Ocupat des del segle V aC, fou abandonat sobtadament entorn el 200 aC en el context de la Segona Guerra Púnica.

L'erudit Ferran de Sagarra i de Siscar (1853-1939), advocat, historiador i propietari dels terrenys del Puig Castellar, hi va iniciar les excavacions a principis del segle XX quan la cultura ibèrica encara era pràcticament desconeguda i les troballes, ràpidament donades a conèixer per ell mateix el 1905, varen esdevenir un referent. La seva interpretació dels caps tallats com a trofeus de guerra connectats amb el món cèltic va ser pionera a Europa.

Tot i que la conservació parcial de despulles humanes es comença a detectar en poblats de la península ibèrica d'ençà l'edat del bronze, "els caps tallats" travessats per claus són un fenomen característic de l'edat del ferro i en concret de la cultura ibèrica, especialment en els segles III i II aC. La seva distribució geogràfica queda restringida a l'extrem nord-est, ocupat per les tribus de laietans i indiketes.



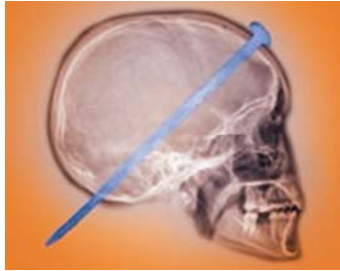
Els exemples europeus de la mateixa època es concentren al sud de França (Provença i Llenguadoc-Rosselló). També s'han fet descobertes esporàdiques similars a centreeuropa. Es considera un ritual cèltic, característic del sector mediterrani de la Gal·lia meridional i del territori ibèric més immediat, del qual cada cop hi ha més evidències materials.





## 2. RITUALS AL VOLTANT DE LA MORT

---



La cremació dels difunts era un dels trets culturals essencials del món ibèric. De necròpolis se'n coneixen poques i a Catalunya les més grans no solen superar el centenar de tombes, fet paradoxal si es té en compte que les ciutats a què corresponien podien acollir milers d'habitants. La inhumació només es practicava ocasionalment i els cossos de la majoria rebien, doncs, altres tractaments que no han deixat rastre.

Els funerals seguien un ritual complex que començava amb la preparació del cos guarnit i la seva cremació. Els ossos i les cendres generats es podien triar i rentar abans de dipositar-los dins d'una urna de ceràmica que s'enterrava a la tomba. Durant les cerimònies també s'hi deixaven les pertinences del difunt com ara joies, estris o armes inutilitzades junt amb menjar i altres ofrenes perquè l'acompanyessin al més enllà.

Els escassos nens identificats en els cementiris, generalment acompanyats d'un adult en el mateix enterrament, formarien part dels principals llinatges. Els lactants de menys d'un any, però, podien rebre un tractament especial i ésser enterrats al poblat, de manera molt austera, sota el sòl dels habitatges. Degut a la seva curta edat encara no se'ls considerava membres de ple dret de la comunitat i romanien dins de l'àmbit familiar.

### Com eren els ibers?

Sabem molt poc de l'aspecte físic dels ibers. Les representacions artístiques, escultòriques o pintades, mostren imatges idealitzades dels seus cossos i vestits. En les escenes vinculades al món ritual, els homes - essencialment guerrers - tenen un paper protagonista. Malauradament els testimonis de l'àrea catalana, a diferència del sud i llevant peninsulars, són escassos.

La pràctica de la incineració determina que els ossos procedents de l'àmbit funerari es trobin massa alterats per extreure'n gaire informació. Els cranis recuperats en alguns poblats resulten així fonamentals a l'hora de reconstruir l'aparença dels ibers. Alguns, com el del Puig Castellar, s'atribueixen a dones, mentre que els trets físics i les múltiples ferides que presenten els masculins d'Ullastret porten a pensar que es tractava de guerrers.



## Reconstruint un rostre del passat

El treball forense aplica mètodes propis de la policia científica per reconstruir digitalment el rostre d'un dels cranis d'Ullastret, un home que va morir jove (entre 16 i 18 anys) a finals del s. III o principis del s. II aC.

Sobre les imatges obtingudes amb TAC i tenint en compte l'edat i el sexe de l'individu, determinats pels antropòlegs, es col·loquen els punts cranians que defineixen característiques de la pell, el volum dels músculs facials i elements essencials com el nas i la boca. D'aquesta manera la cara va adquirint relleu progressivament.

En aquest cas el nas és curt i ample i la posició de les dents determina una boca amb llavis lleugerament prominents, especialment el superior. El procés es culmina amb un acabat fotorealista que inclou detalls de la pell o el cabell.



## Caps tallats. Símbols de poder

En el món celta, l'exhibició de caps tallats, en alguns casos juntament amb les armes mutilades, és un costum ben conegut a través de l'escultura i de les fonts escrites. Els autors clàssics descriuen com aquests pobles guerrers, un cop acabat el combat, tallaven els caps dels enemics vençuts, els lligaven al coll dels cavalls per endur-se'ls a casa i els clavaven a les entrades de residències o edificis públics. L'acte pretenia realçar el poder del vencedor i humiliar el vençut.

Els textos antics són precisos però l'arqueologia demostra que es tracta d'un fenomen més complex. La majoria de les restes humanes localitzades en els poblats ibers septentrionals presenta traces de violència. Els caps eren separats del cos de les víctimes i tractats fins a convertir-los en instruments mediàtics, en símbols de la victòria bèl·lica o del domini per la força. Qualsevol hipotètic oponent, intern o extern, veia clarament quina podia ser la seva fi.

La presència dels vençuts cohesionava la comunitat, reforçava la imatge dels líders i els legitimava per exercir el control sobre la població. A banda d'aquesta interpretació tampoc es descarta que alguns cranis del món celta o ibèric pertanyessin a avantpassats venerats.

En el procés de manipulació dels caps-trofeu primer s'eliminaven les parts toves internes i externes. La part superior, frontal i lateral dels cranis recuperats conserven les incisions generades per ganivets i estris metàl·lics en tallar i desprendre el cuir cabellut. El clau, de grans dimensions, s'endinsava des del cim de la volta cranial fins a la base. Per evitar que l'os es fracturés, se'n rebaixava prèviament una petita àrea mentre encara era fresc, tallant-lo o perforant-lo. A més s'afegien grapes laterals si es volia reforçar la fixació al suport de fusta.

Les tècniques aplicades eren bàsiques però calia certa perícia. Si bé, la decapitació del cos s'efectuava probablement sobre el terreny, en el camp de batalla, es creu que la resta del procés de tractament de les despulles es portava a terme al poblat on s'havien de mostrar en públic.

### 3. ELS CAPS VAN AL LABORATORI

---

A qui corresponen els cranis? Com varen morir aquests personatges? Els hi clavaven el clau quan encara eren vius o bé un cop ja morts? Aquestes preguntes es resolen al laboratori per mitjans científics. És un procés llarg i laboriós, el treball d'un ampli equip que combina diverses disciplines i tècniques científiques. El repte consisteix en reconstruir les històries que hi ha al darrere de la troballa arqueològica.

L'antropologia física aborda aspectes bàsics com el sexe i l'edat de les restes humanes. També aporta detalls propis d'un expedient mèdic quan identifica rastres de malalties i traumatismes patits en vida o valora la seva salut dental. L'observació detallada dels ossos evidencia lesions (talls i cops) producte de fets violents dels quals varen ser víctimes i les marques provocades durant la posterior manipulació de les despulles per transformar-les en elements d'exposició pública.

Per determinar el sexe i si aquestes persones estaven emparentades cal recórrer a la paleogenètica (anàlisis d'ADN). Paral·lelament, les proves isotòpiques procuren distingir si eren pobladors locals o forans i aporten dades sobre alguns aspectes del seu estil de vida com ara l'alimentació.

#### Un món en conflicte permanent

L'exercici de la violència, en les seves múltiples modalitats, és un element recurrent al llarg de la història que es manifesta en diferents graus d'intensitat, des de la mera coerció fins a la brutalitat extrema.

La seva existència, com element innat a la condició humana, s'amplifica amb l'aparició de la civilització i apareix sovint associada al poder com a forma de sustentació o d'expansió d'aquest. La violència esdevé, doncs, l'instrument que serveix per imposar, de manera individual o col·lectiva, la voluntat arbitrària i subjectiva dels uns per sobre dels altres.

L'escenificació d'aquesta violència a través, per exemple, de l'exhibició pública de caps tallats, desprèn una forta càrrega simbòlica que, encara avui dia, és plenament present en el nostre imaginari col·lectiu i traspasa fronteres entre el passat i el present.



## CRÈDITS DE L'EXPOSICIÓ

### Organització

Museu d'Arqueologia de Catalunya  
Agència Catalana del Patrimoni Cultural. Departament de Cultura

### Director

Dr. Josep Manuel Rueda Torres

### Comissaris de l'exposició

Gabriel de Prado, Carme Rovira Hortalà

### Coordinació científica i textos

Ferran Codina, Gabriel de Prado, Carme Rovira-Hortalà

### Secretaria tècnica

Agnès Lupi3n

### Projecte museogràfic i producció

Genís Tolosa, Mostra comunicació

### Documentació

Agnès Lupi3n, ROCS M3n Iber S.L.

### Comunicació

Dr. Joan Mu3noz  
Luz Gamiz

### Acció cultural

Miriam Gasquez

### Col·leccions

N3ria Molist

### Conservaci3n i restauraci3n

Laura Lara, Maria Molinas, Isabel Moreno

### Gesti3n administrativa

Conrad Mateo, S3nia Mart3nez, Roser Muntalà

### Correcci3n lingüística

Disseny Visual, Maria Roure

### Traduccions

Paul Turner

### Audiovisuals

ICmedia, inbluefilms, Jordi Orbitg Produccions Audiovisuals, Marc Camps - Agnès Lupi3n, Visualforensic

### Interactius

Desenvolupats en el marc del Projecte europeu ArCAFE, finançat pel programa Cultura de l'Unió Europea.



### Atenció al públic

M.Yolanda Arribas, Celia Garcia, Sebastià Martí, Aïna Muñoz, Xavier Pérez, Sofia Ramírez, Joan Roca, Pere Rosaura, M.Carme Sáez

### Manteniment

Jordi Mayas, Istem SLU, Ramcon SA

### Seguretat

Enerpro SL

### Assegurances

Nationale Suisse

### Transport

SIT

### Cessió de peces

Fundació Folch; Museo Arqueológico Provincial de Badajoz – Gobierno de Extremadura; Museo de América, Madrid. Ministerio de Educación, Cultura y Deporte; Museo Nacional de Antropología, Madrid. Ministerio de Educación, Cultura y Deporte; Museo Numantino, Soria - Junta de Castilla y León; Museu d'Arqueologia de Catalunya - Barcelona; Museu d'Arqueologia de Catalunya – Girona; Museu d'Arqueologia de Catalunya – Ullastret; Museu Arqueològic de l'Esquerda, Roda de Ter; Museu i poblat ibèric de Ca n'Oliver, Cerdanyola del Vallès; Museu de Prehistòria de València; Museu Etnològic - Ajuntament de Barcelona

### Imatges

Axius del Museu d'Arqueologia de Catalunya; Cargo Films; Codex SCL; Consorcio, Patrimonio Ibérico de Aragón; DRAC Languedoc-Roussillon, Service Régional de l'Archéologie; Institut d'Estudis Catalans; Musée Henri Prades, Lattes – Montpellier Méditerranée Métropole; Museo Arqueológico Nacional, Madrid. Ministerio de Educación, Cultura y Deporte; Vicente Novillo; Museo de América, Madrid. Ministerio de Educación, Cultura y Deporte; Museo de Huesca; Museo Nacional de Antropología, Madrid. Ministerio de Educación, Cultura y Deporte; Museo Numantino, Soria - Junta de Castilla y León; Museu i poblat de Ca n'Oliver, Ajuntament de Cerdanyola del Vallès; MUHBA. Museu d'Història de Barcelona; Museu de Prehistòria de València; Museu Episcopal de Vic; Museu Etnològic - Ajuntament de Barcelona; UMR 5140 Lattes - Archéologie des Sociétés Méditerranéennes.

### Il·lustracions

Hervé Bohvot, Ferran Codina, Francesc Riart

### Estudis paleoantropològics

Bibiana Agustí, Antònia Diaz-Carvajal, M. Eulàlia Subirà

### Reconstrucció facial 3D

Visualforensic (Philippe Froesch, Dominika Nociarova)

### Escàner i tractament d'imatges digitals

Diego López-Onaindia (UAB)

### Diagnosi per la imatge

*Hospital de Palamós:* Helena Fernández, Xavier Lloveras, Lidia Montón, Tobias Plangger, Maria Romero, Joan Terrades, Francesc Tauler, Nicolás Vega, Marcelo Villan

*Hospital General de Catalunya:* Rosa Dinarès, Olga Ferrer, Nati del Peral

### Estudis analítics

*Estudis d'isòtops estables:* M. Eulàlia Subirà (UAB)

*Estudis d'ADN antic:* Cristina Afonso, Assumpció Malgosa, Marc Simón (UAB)

*Anàlisis químiques:* M. José Alcayde, Albert Brotó, Gemma Gotor, Cristina Ribas (IQS)

### Agraïments

Patricia Alonso, David Asensio, Èlia Bantí, Helena Bonet, Abel Bruch, Ramon Buxó, José Antonio Benavente, Eva Blanco, Philippe Boissinot, Myrka Borachok, Enrique Cabello, Àngels Casanovas, Aurelien Creuzieus, Concepción García, Jean-Pierre Girard, Beatriz de Griñó, Andrés Gutiérrez, Estela Folch, Luís Fatás, Conxita Ferrer, Josep Fornés, Ignasi Garcés, Anna M. Garrido, Eric Gailledrat, Guillermo S. Kurtz, Carine Leblanc, Xavier Llovera, Aurora Martín, Julià Martínez, Carme Miró, Josep Muntal, Jordi Nogués, Maria Ocaña, Eva Pascual, Xavier Pascual, Elisabet Pueyo, Lionel Pernet, Adrien Piffaretti - Avant-Goût Studios, Jordi Principal, Julio Ramon, Gerard Remolins, Toni Ranchal, Isabelle Rébé, Réjane Roure, Alicia Roderó, Fernando Sáez, Marta Sáez, Séverine Sanz, Sinué Terrada, Elías Terés, Jaime Vives-Ferrándiz i a tots els col·laboradors d'aquest projecte.

---

### Amb la col·laboració de

FIATC, Hospital de Palamós, Hospital General de Catalunya, Regirarocs SL, TMB

### Amb el suport de

Obra Social La Caixa

Hewlet Packard

El Periódico de Catalunya